

EL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC POPULAR A LA VILA D'ARTÀ

Irene Cabrer González

Possessió dels Oloros.

En aquest article es vol fer una breu introducció de la vila d'Artà i dels seus elements arquitectònics més destacats, d'una manera breu i divulgativa, ja que l'estudi d'aquests elements necessita d'una investigació més acurada i precisa.

El poble d'Artà és un municipi situat a la zona nord-est de l'illa de Mallorca. Té una extensió d'uns 140 km² i una població que arriba a quasi 6.000 habitants. El terme comprèn dos nuclis principals de població: Artà (el més antic) i la Colònia de Sant Pere. Més recents són les urbanitzacions de Betlem i s'Estanyol.

El topònim actual d'Artà deriva del nom musulmà *Yartan*,¹ el qual trobem anomenat en el *Llibre del repartiment de Mallorca* de Jaume I com un dels tretze districtes (*juz'*) en què es dividia l'illa en època musulmana.

Les primeres restes que ens indiquen un nucli de població estable

a Artà, les trobem al poblat d'època talaiòtica anomenat Ses Païsses, poblat que es manté fins a l'època romana. Més tard, en època islàmica, la població es va repartir per tota la comarca d'Artà, dividida en alquerries i rafals, que explotaven l'aigua de les fonts i els pous, cosa que va permetre d'introduir-hi l'agricultura intensiva. Amb la conquesta catalana (1229) és quan es tenen nocions del naixement de la vila d'Artà, ja que és en aquest moment quan els monjos premostratencs funden el Priorat de Santa Maria de Bellpuig i divideixen la zona en parcel·les, d'on surt el nucli urbà. L'església de Bellpuig és d'un estil gòtic primitiu, amb una planta rectangular d'una sola nau i la bòveda està coberta per dos aiguavessos. És una de les poques restes de les primeres esglésies després de la conquesta catalana.

S'hi implantà una economia agrícola ramadera basada en els cul-

tius de secà (cereals, oliveres i vinya) i la pastura dels ramats. Aquestes explotacions giraven entorn de les possessions, propietat dels senyors de l'illa. L'activitat agrària ha estat la principal activitat de la comarca d'Artà fins ben entrat el segle XX; això ha marcat la vida, els costums i la construcció a la localitat.

L'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, en la seva obra *Die Balearen*, descriu així Artà:

Artà, con 4.206 vecinos, es uno de los pueblos más alegres de la isla. Se extiende en medio de un valle rico en agua rodeado de huertos, de frutales y de bosque. Las casas, unas 1.167, son en su mayoría pequeñas y de un solo piso. En algunas casas más modernas, principalmente en las posadas de los señores palmesanos, se ven escudos de armas en la fachada, por encima de la entrada, y las jambas del portal son de veteado mármol

negro. En la calle Mayor se encuentran también algunas casas construidas con elegancia. Las calles son en su mayoría estrechas, frecuentemente empinadas y en parte sin empedrar. Las casas suelen tener un huerto de naranjos y otros frutales.²

Quan parlem del patrimoni arquitectònic popular ens referim a totes aquelles construccions que s'erigeixen com a necessàries per a la vida d'una societat, no solament les de tipus residencial, sinó també aquelles construccions que esdevenen necessàries per a l'economia d'un poble. A Mallorca, parlant de l'illa d'abans del boom turístic del anys seixanta, aquesta distinció entre arquitectura residencial i de tipus econòmic és impossible, ja que les construccions de tipus popular giraven entorn a la família entesa no sols com a parentiu, sinó com a centre de producció. En les construccions populars de Mallorca, i Artà no n'és una excepció, es mesclen diferents estils, els de les diferents cultures que han habitat l'illa: la romana, la musulmana i la catalana. En totes elles l'element predominant és la pedra. Aquest element és present en tot tipus de construcció: les més emprades són la pedra calcària i el marés. Potser el cas més paradigmàtic de les construccions populars de l'illa són les possessions.

La vida a la vila d'Artà, pràcticament fins a la dècada dels anys seixanta del segle XX, va girar entorn

en aquestes possessions. Aquestes agrupaven tots els elements necessaris per a la seva autosubsistència. El nucli central girava entorn de la casa dels senyors, i al seu voltant s'hi construïen els altres elements propis d'una possessió, les cases dels majors, el molí, la tafona, la capella, els estables, etc. Algunes de les possessions més destacades del terme d'Artà són Els Olor, Son Morey Vell, Morell, Son Forteza, Carrossa, S'Alqueria Vella, Ses Pastores, Es Verger i Sa Canova.

El propietari més important de la comarca fins ben entrat el segle XX fou el marquès de Bellpuig, que concentrava encara l'any 1953 les possessions de Sa Canova, Ses Pastores, S'Ametllera, Morell o Son Forteza. El títol de marquès de Bellpuig fou concedit el 1637 a Albert Dameto i Cotoner, i el va conservar aquesta família fins a finals del segle XIX, quan passà per herència primer a la família Despuig i després a la família Truyols.³

Un dels elements més característics del patrimoni arquitectònic de Mallorca són els molins. Novament és l'Arxiduc qui ens descriu les classes de molins de vent que es podien trobar a Mallorca a finals del segle XIX. Així, trobem els molins de vent, usats per moldre gra i extreure aigua; els molins d'aigua per moldre cereals i pebre vermell, i, en tercer lloc, els molins de sang o de bestiar, utilitzats a les possessions per moldre cereals i a la ciutat per moldre guix.⁴

A Artà els més nombrosos són els molins de vent fariners, dels quals n'hi ha localitzats 23, normalment anomenats pel mal nom del seu propietari: molí d'En Leu (conjunt de dos molins), molí de Na Regalada o d'En Cirera, molí d'En Corona, molí d'En Nonga (conjunt de dos molins), molí d'En Sansó o d'En Sard, molí d'En Climent o d'Es Sord Petaca, molí d'En Racó, molí d'En Morei, molí d'En Sanxo, molí d'En Pansacola, molí d'En Guixó, molí d'En Corona o d'En Sostal, molí d'En Quetgles o d'En Garreta, molí d'En Pamboli, molí d'En Cantes, molí d'En Marimon o d'En Cursach, molí d'Es Compte, molí d'En Regalat, molí d'En Delà, molí des Regidor o de S'Eriçó i molí de Binialgorfa.⁵ D'aquests, 13 dels quals es troben dins el mateix nucli urbà de la Vila, els altres es troben distribuïts entre algunes possessions, la Colònia de Sant Pere i l'Ermita de Betlem. Altres elements destacats són les sínies, les tafones, les cases de roter, etc.

Notes

1. Presenta algunes variants: *Yrtan*, *Jartan*, *Hyartan*, *Yartan*, *Iartan*, *Artan* o *Arta*.
2. ÀUSTRIA, Lluís Salvador d'. *Les Balears descrites per la paraula i la imatge*. Palma de Mallorca: Govern de les Illes Balears - Sa Nostra - Grup Serra, 2003.
3. ALZINA MESTRE, Jaume; GUICAFRÉ DANÚS, Jaume. *Artà, patrimoni viu*. Guia Cultural. Palma de Mallorca: Edicions de Turisme Cultural, 2001.

Imatge de la vila d'Artà segons l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria.

4. ÀUSTRIA, *Op. cit.*

5. *Inventari dels molins fariners de vent. Municipi d'Artà.* Palma de Mallorca: Govern de les Illes Balears. Conselleria de Cultura, Educació i Esports.

BIBLIOGRAFIA ADDITIONAL

ESTEVA LLITERAS, M. Magdalena; PASTOR TOUS, Miquel; PICAZO MUNTANER, Antoni. *Artà.* Palma de Mallorca: Hora Nova S. A., 2001 (Guies dels pobles de Mallorca, n. 35).

GARCÍA-DELGADO SEGUÉS, Carlos. *Arquitectura tradicional de la isla de Mallorca. Influencias de Roma, el Islam y Cataluña.* Palma de Mallorca: José J. de Olañeta Editor, 1992.

GILI I FERRER, Antoni. *Aportació al Cançoner popular de Mallorca* (IV vol.). Palma de Mallorca: El Tall, 1994-1997.

— *L'ermita de Betlem.*

GINARD BAUZÀ, Rafel. *Cançoner popular de Mallorca* (IV vol.). Pal-

ma de Mallorca: Editorial Moll, 1966-1975.

SANXO, Pere. *Fotografies. Artà.* Ajuntament, 2003.

LA CASETA DEL PLATER

CRÒNIQUES MUSICALS DEL PAÍS INVISIBLE

Bloc d'actualitat musical d'ací i d'allà: <http://blocs.mesvilaweb.cat/frechina>

matí, vespre i nit...
som amb tu

CAFÉ LISBOA

PLAÇA DR. COLLADO, 9

TEL. 963 919 484 - 46001 VALÈNCIA

